

Alojz Štoković

OSNIVANJE GRČKO-PRAVOSLAVNE PAROHIIJE SV. SPIRIDONA U PEROJU 1784.

(Prilog promišljanju povijesti pravoslavlja u Istri)

dr. sc. Alojz Štoković
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene
znanosti u Rijeci, Područna jedinica u Puli
Prolaz kod kazališta 2, HR-52100 Pula
astokov@hazu.hr

UDK 271.2-05(497.5-3Istra)
Pregledni rad
Primljeno: 7. 1. 2010.
Prihvaćeno: 19. 5. 2010.

U Istri danas postoje i djeluju dvije pravoslavne crkvene zajednice. Jedna je ona sv. Nikole u Puli, a druga sv. Spiridona u Peroju. I jedna i druga nalaze se pod duhovnom i crkvenom vlašću Srpske pravoslavne crkve, odnosno srpskog patrijarha u Beogradu, te u Eparhiji dalmatinskoj. U vrijeme kada su osnivane, obje su se nalazile pod jurisdikcijom titularnog nadbiskupa filadelfijskog, inače egzarha carigradskog patrijarha sa sjedištem u Veneciji. Treba kazati da je naslov i čast filadelfijskog nadbiskupa utemeljena 1557., godinu dana nakon obnove Pečke patrijaršije 1556. Od te godine venecijanski crkveni velikodostojnik ima ovlasti nad svim pravoslavnim vjernicima na teritoriju Mletačke Republike, pa tako i nad vjernicima u Istri. Pravoslavnu Župu sv. Nikole u Puli osnovali su grčki doseljenici iz Cipra 1583., a onu u Peroju 1784. pravoslavni Crnogorci koji su na poluotok doseljeni u rujnu 1657. Budući da je pravoslavna nadbiskupija iz Venecije u jedinstvu sa Svetom Stolicom, model administrativnog funkcioniranja župa ne razlikuje se bitnije od katoličkih. To vrijedi i za matične knjige koje su se počele voditi 1784., iste godine kada je formalno započela djelovati Župa sv. Spiridona u Peroju.

Ključne riječi: *Istra; pravoslavlje; crkva; Venecija; Peroj; Pula.*

Uvod

U historiografskoj je literaturi poznato da, kad nema primarnih povijesnih izvora o nekom događaju, uspješno mogu pripomoći i sekundarni. To se pravilo može primijeniti i kod osnivanja neke crkvene institucije, ponajprije župe. Jedan

od najpouzdanijih izvora jesu matične knjige. Njima se s velikom sigurnošću može dokazati kako je neka crkvena zajednica nekoć postojala, da je zakonito djelovala ili, ako je imala sreće, da još uvijek djeluje, poput mnogih župa u Istri. Naime, prema crkvenom zakoniku i drugim uredbama Katoličke crkve, posebice onima nakon Tridentinskog koncila, vođenje evidencije o vjerničkoj populaciji bila je jedna od vrlo važnih zadaća župnih upravitelja. Osim matičnih knjiga, dakako, postoje i razni povijesni izvori kojima se postojanje neke župe može utvrditi. Međutim, onda kad njih nema, jer su zauvijek nestali u turbulentnim vremenima¹, župne su matice prvorazredan povijesni izvor. Stoga matične knjige krštenih (rođenih), krizmanih, vjenčanih i umrlih, kao i one tzv. *statusa animarum*, moraju u svakog istraživača izazvati poseban respekt.

Župa sv. Spiridona u Peroju može poslužiti upravo kao takav primjer. U postojećoj historiografskoj literaturi i dostupnim arhivskim vrelima nema za sada pisмениh podataka o godini osnivanja i početku djelovanja te crkvene zajednice. Zbog toga se glede navedenog pitanja pojavljuju različita razmišljanja, najčešće utemeljena na nedovoljno čvrstim pretpostavkama. Mi smo se u ovoj studiji odlučili za godinu 1784. kao godinu njezina osnutka i početka djelovanja iz jednog razloga: to je godina kada su se u navedenoj župi počele pisati prve matične knjige. Zašto tako zaključujemo? Prije svega na osnovi samog izvora, tj. po načinu upisa rednih brojeva u knjige. Bilo je to početkom ožujka 1784. godine. Upisi započinju knjigom prvom i rednim brojem 1 kod prvog upisa. Da su se matice počele pisati ranije, onda bi zacijelo sve druge nakon njih na koricama imale odgovarajuću rednu oznaku kao uredovne sljednice. Međutim, kako takvih nema, sasvim sigurno možemo zaključiti da su to prvi registri novoutemeljene Župe sv. Spiridona u Peroju. Treba također naglasiti kako u istom, ne baš velikom naselju istovremeno djeluje i Župa sv. Stjepana, čije su matice, nažalost, definitivno izgubljene u dramatičnim vremenima Napoleonove uprave, pa nije moguće utvrditi je li dio evidencije tog vjerničkog puka vođen u toj župi. No bez obzira na tu pretpostavku, vjernički se registar dijela perojskog stanovništva bez ikakve sumnje vodio u maticama grčko-pravoslavne Župe sv. Nikole u Puli, jer su tamo pravoslavni žitelji iz Peroja pripadali od doseljenja 1657. pa do spomenute godine.

Inače, matične knjige u svim župama uglavnom imaju ujednačenu strukturu, kako onu vanjsku glede formata, što je u ovom našem razmatranju manje važno, tako i onu sadržajnu, koja proizlazi iz razdiobe razdjeljaka. One se pišu po uobičajenom predlošku koji obvezuje sve župe na kršćanskom zapadu. Osnovna je struktura

¹ Misli se na podatke o prvom spomenu župe, na gradnji župne crkve, u kanonskim, apostolskim vizitacijama i sličnim povijesnim dokumentima, kojima se može potvrditi postojanje neke župe.

razdjeljaka utvrđena još tridentinskom matricom, a sadržava najvažnije elemente koji se odnose na aktere konkretnog sakramentalnog čina. Tako npr. struktura matične knjige krštenih ima ove odjeljke: redni broj, dataciju krštenja, ime krštenika ili krštenice, ime oca i matere, ime kumova te ime svećenika i župe gdje je krštenje obavljeno. Tako i ostale matične knjige imaju svoje razdjeljke, no ovom ih prilikom nećemo navoditi jer ćemo se u raščlambi u posebnom poglavlju osloniti samo na one krštenika. Zbog toga možemo zaključiti kako matične knjige Župe sv. Spiridona u Peroju u formalnom smislu ne predstavljaju nikakvu posebnost ako ih se uspoređuje čak i samo s drugim župama u okolici.²

Pravoslavci među katolicima u Puljštini

Župa sv. Spiridona, bez obzira na neke ustrojbene i djelatne aktivnosti, ipak se u mnogo čemu razlikuje od ostalih na istarskom poluotoku. Radi se o župi koja okuplja vjernike grčkoistočnog obreda, tj. onaj dio mletačkih građana koji se na istarski poluotok doselio iz Crne Gore još 1657. godine. Budući da se državni suverenitet Mletačke Republike protezao i na mnoga područja gdje je stanovništvo prakticiralo grčkoistočni obred, posebice na Levantu, dolazak manje skupine pravoslavnih Crnogoraca u Istru nije bio nikakva novost, kako za civilnu, tako i za crkvenu vlast. Treba ipak naglasiti kako je navedena mletačka pokrajina u konfesionalnom i jurisdiksijskom smislu uglavnom kompaktna, no i ona, poput mnogih drugih, ima svoje iskustvo življenja obaju obreda, latinskog i grčkoistočnog. Takav primjer imamo u Puli i njenoj okolici. Naime, tijekom XVI. stoljeća bilo je više primjera udomljavanja grčkog pravoslavnog stanovništva na zapadnoj obali Istre, od Umaga do Pule. No, jedino se u Puli uspjela oformiti zajednica u crkveno-konfesionalnom smislu, tj. da grčki doseljenici legalno prakticiraju vjersku praksu grčkoistočnim načinom. Dogodilo se to desetak godina nakon mletačko-turskog rata na Cipru 1573. godine. Nakon dugotrajnih priprema mletački su povjerenici na otoku Cipru, ponajviše u mjestima Nikoziji i Famagusti, uspjeli zainteresirati više od stotinu obitelji, bivših mletačkih državljana, koje su bile voljne napustiti turski teritorij i doseliti se u Istru. Pula je, prema procjeni senata, još 1573. bila odabrana kao najpogodnija lokacija. Ponajprije zato što je taj slavni grad iz raznih razloga već čitavo stoljeće bio izložen razornoj depopulaciji. No, bez obzira na opravdanu skrb senata glede obnove demografske slike istarske pokrajine, malo je primjera do tada bilo da se u jednu istarsku sredinu, i to u jednom mahu, naseli čak 450 duša. Grad Pula u to vrijeme ima svega 250 – 300 stanovnika. Navedenim je činom Puljština od dominantno katoličke goto-

² Susjedne su župe Fažana, Vodnjan, Štinjan, Pula, Bale, Rovinj.

vo preko noći trebala postati pravoslavnom. Oko toga su se svojski trudili mletački providuri u Puli Giovanni Battista Calbo i Marin Malipiero. Prvi je najprije sređivao njihov građanski status te, sukladno planu, raspoređivao obitelji na predviđena obitavališta u samom gradu i njegovoj neposrednoj okolici. Drugi je pak uz iste poslove nastojao osmisliti i njihov društveni život kako bi vrijeme aklimatizacije prošlo što brže i mirnije. Jedan od važnijih segmenata u tom procesu jest svakako i vjerski život. Međutim, Pula u to vrijeme nema odgovarajući sakralni prostor za doseljene Grke. Postojale su u tom času samo dvije mogućnosti. Ili na brzinu izgraditi novi ili dobiti neki katolički i preurediti ga za liturgijske potrebe. Upravitelji grada odlučili su se za tu drugu soluciju. Za oko im je zapela bratovštinska crkva sv. Katarine koja se nalazila ispod kaštela sv. Stjepana, stotinjak metara od katedrale. Sigurno ne bez pristanka bratovštinskoga gastalda i biskupa Matije Barbabianca, crkva je ustupljena providuru Marinu Malipieru, a on ju je potom predao Grcima, koji su je prilagodili liturgijskim potrebama. Godine 1583. privilegijem istog providura Malipiera crkva je počela funkcionirati, a bila je posvećena sv. Nikoli. Sasvim je sigurno da je iste godine počela djelovati i istoimena župa koja je podvrgnuta crkvenoj vlasti titularnog filadelfijskog nadbiskupa sa sjedištem u Veneciji. Taj je visoki crkveni dostojanstvenik bio egzarh carigradskog patrijarha koji je imao zadaću skrbiti o pravoslavnom pučanstvu koje je živjelo na teritoriju Mletačke Republike. Njegova se crkvena vlast prostirala od Levanta na jugu, Istre na sjeverozapadu i Venecije, gdje je imala sjedište. Upada u oči činjenica da je nadbiskupija osnovana svega godinu dana nakon obnove Pečke patrijaršije 1557. godine. Ta su dva važna događaja sasvim sigurno bila planski povezana, a ono što je u svemu najvažnije jest činjenica da je carigradski patrijarh tim odlukama strogo razdvojio jurisdikcijske ovlasti dviju pravoslavnih crkava.³ Pečki patrijarh tako je utvrdio svoju crkvenu vlast nad svim pravoslavnim vjernicima koji su živjeli na balkanskim područjima pod Otomanskim Carstvom. Na drugoj strani, pravoslavno je stanovništvo potpalo pod jurisdikciju nadbiskupa u Veneciji, a on je titularno nosio naslov filadelfijski, po mjestu Philadelphia kod Konstantinopola, gdje je osnovana jedna od sedam prvih kršćanskih crkava. Takva se jurisdikcija u praksi strogo poštivala i nije bilo primjera da se ta ovlast, barem ne javno, ikada prekršila. Preklapanje je bilo isključeno. Budući da se u drugom primjeru radilo o teritoriju Mletačke Republike, čak i njegov formalni naslov ukazuje na to da je određen kompromis morao biti postignut. Djelovanje grčkoistočne nadbiskupije u takvim uvjetima u mnogo čemu se razlikovalo od onoga pod turskom vlašću.

³ Činjenicu o jurisdikcijskim ovlastima potrebno je posebno imati na umu kada se raspravlja pitanje osnivanja Župe (Parohije) sv. Spiridona u Peroju.

Vidimo da su mnogi nadbiskupi u svojim stavovima bili vrlo bliski Svetoj Stolicy, oslanjajući se na odredbe sabora u Firenci iz 1389. Zbog toga se ta crkva u literaturi često navodi i kao "unijatska", tj. ona koja priznaje duhovni primat pape. Sukladno tomu, i mnoge takve župe na istočnoj obali Jadranskog mora mogu se smatrati unijatskim, pa tako i ova svetog Nikole u Puli.

Kad je u Istru 1657. godine prispjela skupina pravoslavnih Crnogoraca, grčki su vjernici to iskustvo življenja grčkoistočnog obreda imali već gotovo 80 godina. Zbog toga, pet perojskih pravoslavnih obitelji nije imalo nikakvog izbora nego se priključiti unijatskoj parohiji u Puli. Ma, koliko god da se u literaturi navodi kako ih je na to uputila civilna i crkvena vlast, to je u konačnici morao biti njihov jedini izbor. U protivnom, ta bi mala pravoslavna zajednica od svega pet obitelji bila vrlo brzo inkulturirana u romanski ili hrvatski etnikum.

Može se dakle kazati da je crnogorska pravoslavna zajednica u Istri bila u crkvenom smislu u cijelosti, od samog doseljenja, podređena "unijatskom nadbiskupu" u Veneciji i neposredno papi u Rimu. To zaključujemo i po činjenici što im je Župa sv. Nikole u Puli za njihove vjerske potrebe stavila na raspolaganje posebnog kapelana, i to već od prvih dana doseljenja. Naime, usprkos tomu što Grci i Crnogorci pripadaju istom religioznom izričaju, među njima postoje bitne razlike. Ponaјprije u jeziku. Ne možemo sa sigurnošću kazati kojim su se jezikom u liturgiji u matičnom zavičaju služili ovi pravoslavni Crnogorci, ali sigurni smo da to nije bio grčki. Trebalo je stoga unutar postojeće grčke zajednice u Puli postići suglasnost oko prihvaćanja, a potom određeni kompromis u komunikaciji s novom zajednicom. Bio je to novi izazov i za jedne i za druge. Uveden je neki oblik paralelizma. Grci su zadržali svog duhovnika, a za potrebe Crnogoraca bio je imenovan posebni kapelan. Ne znamo ime grčkog župnika, ali zato znamo ime kapelana. Zvao se Neofito Sagredo. Tko je on bio, teško je kazati. Nalazimo ga 1677. godine kako zastupa interese pravoslavnih Perojaca u sporu s katolicima iz istog mjesta. Po imenu Neofit, a znači novokrštenik, mogli bismo zaključiti kako se radi o čovjeku koji je prešao na pravoslavnu vjeru, a po prezimenu Sagredo mogao bi biti grčke, albanske ili pak romanske pripadnosti. Bilo kako bilo, taj je kapelan dodijeljen Perojcima kao duhovnik koji im je trebao biti na usluzi. Budući da se radi o slavenskoj skupini, nije isključeno da podrijetlo vuče negdje s južnog Jadrana gdje se služio hrvatskim i crnogorskim jezikom.

Takvo je stanje u Peroju potrajalo sve do 1784. godine, kada se crnogorska zajednica uspjela izdvojiti iz Župe sv. Nikole u Puli i osnovati samostalnu župu koju su posvetili sv. Spiridonu. Međutim, tom je svetom činu prethodio drugi, žalosni događaj. Naime, započeo je proces gašenja katoličke Župe sv. Stjepana.

Neočekivano gašenje katoličke Župe sv. Stjepana

Sve se to dogodilo nakon što je katolička Župa sv. Stjepana⁴, nakon više stoljeća djelovanja, ostala bez svojih dviju bogomolja. One župne sv. Stjepana i sv. Jeronima, koja se nalazila na groblju. S obzirom na okolnosti, nije jasno kako se to moglo dogoditi bez većih reakcija puljskog biskupa i samih vjernika u Peroju, koji još uvijek tamo žive. Nije isključeno da se u fazi zanosne afirmacije pravoslavlja u Rijeci i Trstu u Peroju dogodio nasilan čin prisvajanja katoličke crkve sv. Jeronima koja je potom bila pretvorena u crkvu sv. Spiridona.

Novoimenovani perojski vikar za katoličke vjernike, vodnjanski kanonik Manzin⁵, nakon tog neuobičajenog i najvjerojatnije neočekivanog čina podnio je 1788. jednu apelaciju na višu državnu instancu nezadovoljan takvom situacijom. Iz te predstavke možemo doznati kako je avogador Pisani pismeno zabilježio podatak da je pastoralna briga⁶ o perojskoj katoličkoj Župi svetog Stjepana, dekretom puljskog biskupa, prenesena na vodnjanskog kanonika don Pasquala Manzina. Međutim, osim zabilješke, nigdje nije zabilježeno što se to u Peroju stvarno događa i gdje će od tada dalje katolički vjernici u Peroju obavljati svoje vjerske dužnosti niti je igdje navedeno da su ostali bez svojih sakralnih prostora. Navodno je zbog ruševnosti one sv. Stjepana, liturgija već neko vrijeme održavana u onoj sv. Jeronima na groblju.⁷ Ako je navedena Manzinova apelacija nastala kao reakcija na gubitak sakralnih prostora i nemogućnost da se tu održava liturgija, to još uvijek nije dovoljan dokaz da je te godine formalno pravno ugašena katolička župa te da je u njenim prostorima započela s radom pravoslavna župa sv. Spiridona.

Može se samo pretpostaviti kako su vjernici istočnog obreda tada potpuno "izbacili" katolike iz njihovih dotadašnjih bogomolja. Kako se to zbilo nenajavljeno i brzo, svaki naknadni radikalni inervent sa strane mogao je još pogoršati situaciju. Najvjerojatnije su na takvo stanje pristale civilne vlasti u Puli i po svoj prilici one u Veneciji, iako treba naglasiti da je još desetak godina prije toga to za njih bilo ne-

⁴ Utemeljena u XII. stoljeću i kao feud pridodana pulskom biskupu. Isti je slučaj i s ostalim župama u Puljštini.

⁵ Vodnjanski je kanonikat navodno utemeljen dekretom pape Bonifacija VIII. 1294. i, uz pulski, spada među najstarije. Ukinut je carskim dekretom 5. kolovoza 1842., iako je posljednji izabrani kanonik bio don Giovanni Tromba, koji je umro 10. rujna 1836. Međutim, Pasqualea Manzina koji se sada, tj. 1788., kao vanjski vikar javlja u slučaju Peroja nema zabilježenoga među vodnjanskim kanonicima. U razdoblju od 1756. do 1793. kao jedini vodnjanski kanonik spominje se Giovanni Maria Cozzetti. Usp. Domenico Rismondo, Dignano d' Istria, Ravena, 1937., str. 108.

⁶ Pastoralna misija nije u ovlasti civilnih nego crkvenih vlasti, pa vjerujemo da je avogador Pisani u svom dekretu samo potvrdio biskupov dekret.

⁷ L' Istria, n. dj., str. 139.

zamislivo.⁸ Tako je crnogorska pravoslavna zajednica započela s liturgijskim obredima. Reakciju puljskog ordinarija ne znamo, osim za onu o imenovanju župnog vikara, vodnjanskog kanonika Manzina, za katoličke vjernike u Peroju. Katolici su u takvim okolnostima za elementarne vjerske potrebe bili upućeni u susjedne župe u Fažanu i Vodnjan, a za povremene liturgije Župa se do 1816. godine koristila derutnom crkvom sv. Stjepana.⁹ Ono što je najtragičnije u svemu jest činjenica da su katolici izgubili pravo pokapanja na svom katoličkom groblju i već su to od tada dalje morali činiti u Fažani.

Dvojbena godina pregradnje crkve sv. Jeronima

Podaci u postojećoj literaturi ukazuju na više datuma konačne adaptacije, tj. pregradnje toga sakralnog objekta. Od njih nijedan nije dovoljno čvrst i arhivskim izvorima potkrijepljen. Po nekoj inerciji, još se uvijek ponavljaju i miješaju kao moguće godine one koje se odnose na osnutak Župe i one vezane uz gradnju, bolje reći građevinsku prilagodbu od katoličkog u pravoslavni sakralni prostor, odnosno hram.¹⁰ Tako primjerice 1787., 1788., a u nekim primjerima čak 1836.¹¹ Dakle, ostaje otvoreno pitanje kada je točno katolička crkva sv. Jeronima, bez obzira na to koliko bila velika¹², postala pravoslavnom bogomoljom. Ovakva faktografija unosi dosta nedoumica, jer osnivanje nove župe, k tomu još i pravoslavne, na jugu istarskog poluotoka nije zanemariv događaj i nije mogao proći nezapaženo u javnom životu, usprkos činjenici što se Mletačka Republika nalazi pred raspadom. Zbog toga se

⁸ Desetak godina ranije mletački je senat svojim odlukama (1771. i 1772.) odbio bilo kakvu mogućnost da Perojci dobiju svoju crkvu. Kao jedinu njihovu crkvu označio je onu sv. Nikole u Puli. L' Istria, n. dj., str. 139.

⁹ Sedamdeset pet godina prije doseljenja 1580. apostolski vizitator Augustin Valier donosi o Peroju, među ostalim, i podatke o broju crkava u naselju. Na prvom mjestu spominje onu sv. Stjepana, pa sv. Jeronima i onu sv. Antuna, najvjerojatnije opata. Dok se za prve dvije zna točna lokacija, ona treća ostala je nepoznanica. O njima brinu bratovštine i u zadovoljavajućem su stanju. Tada Peroj ima oko 40 duša. Usp. Augustin Valier, *Istriae visitatio apostolica (visitatio Polae, In Villa Piroi)*, str. 93-96, Archivio Segreto Vaticano.

¹⁰ Hram svetog Spiridona ubrzo je popunio svoje zidove vrijednim ikonama, uglavnom slikara kretske škole, što dokazuje da je do tada to bio inventar grčke pravoslavne crkve sv. Nikole u Puli. Usp. Višnja Bralić/Nina Kudiš Burić, *Slikarska baština Istre*, Zagreb, 2006., str. 200-215.

¹¹ U ovom zadnjem primjeru zabilježena je ona godina koja stoji na pročelju crkve, pa su se neki pisci zadovoljili formulacijom da je crkva izgrađena u XIX. stoljeću. Među zadnjima i Dario Alberi, *Istria, storia, arte, cultura*, str. 1855., Trst, 2001.

¹² Marijan Jelinić misli da je 1788. godine spomenuta crkva bila u ruševnom stanju i da je bila toliko malena da je u nju moglo stati dvadeset ljudi, pa je bilo potrebno pristupiti izgradnji veće. Usp. Marijan Jelinić, *Vodnjan i okolica*, Vodnjan, 1997., str. 128.

izglednim čini da se konačna odluka i kod civilnih, ali i grčkoistočnih crkvenih vlasti, pripremila potajice, te da je bila obavijena velom tajanstvenosti. Ako se to uistinu dogodilo tako, onda se neka pitanja nameću sama od sebe. Bez obzira na broj katoličkih vjernika u Peroju, u istom mjestu još uvijek djeluje katolička Župa sv. Stjepana i ona se kao takva formalno-pravno vodi još do 1816.¹³ Ta župa ima svoju imovinu, pokretnu i nepokretnu, pismohranu i liturgijski inventar. Što se s tim dogodilo? Ako se pokretni inventar i mogao premjestiti, što je bilo sa zemljom i zgradama? Što se dogodilo s imovinom i pravima bratovštine sv. Jeronima koja je djelovala u istoj crkvi? Kako se to građanski-pravno riješilo? Sve su to nepoznanice na koje se do danas nije našao zadovoljavajući odgovor. Prema informacijama koje možemo dobiti iz dostupne literature, kako one historiografske, tako i publicističke, ali i služeći se arhivskim izvorima, o mogućem terminu adaptacije nema pouzdanih potvrda, pa ni to da se dogodilo baš 1788. godine. Kao dokaz toj godini služi marginalan podatak zabilježen u kopiji neke isprave – dekreta nađenoga 1790. godine u pismohrani advokatske kancelarije mletačkog odvjetnika Valentina Marchettia.¹⁴ On izravno ne spominje pregradnju ili osnutak pravoslavne župe, već neizravno sugerira da je ona djelovala 15. ožujka 1788. i da su, zbog novih okolnosti, perojski katolici dobili novog vikara. Dakle, u kopiji spomenutog dekreta koji je izdao avogador¹⁵ Pisani istoga nadnevka, a ovjerio advokat Valentin Marchetti, kaže se samo kako su tom prigodom pastoralne ovlasti nad aktualnim perojskim katolicima prenesene na vodnjanskog kanonika i vanjskog vikara te župe don Pasquala Manzina. Pisani je dakle samo potvrdio ono što je već na razini Biskupije odlučeno. Moguće je da je 1788. bila tek godina kada je u cijelosti preuzeta crkva sv. Jeronima.¹⁶ Navodi se

¹³ Na omotu jednog arhivskog spisa susjedne Župe sv. Kuzme i Damjana iz Fažane, pod nazivom: "...Atti Parrochiali dal 1800. al 1820.", sig. 10, 1 (svežanj je gotovo prazan) našli smo pod točkom C zabilježenu opasku župnika upućenu, najvjerojatnije biskupu: "...Nell' 1816. esisteva ancora a Peroi (pero' non e nominato il parroco) la Chiesa Cattolica di S(an) Steffano". Po tome zaključujemo da se u Peroju još uvijek, dvadeset godina nakon osnivanja pravoslavne Župe sv. Spiridona, održava sveta liturgija u crkvi sv. Stjepana. O sudbini one sv. Jeronima fažanski župnik ništa ne govori, što znači da je više ne drži katoličkom bogomoljom.

¹⁴ L' Istria, n. dj., str. 100.

¹⁵ Pravna institucija Mletačke Republike utemeljene još 864. godine. Sastojala se od tri patricija s titulom *Avogadori di Comun*. Institucija *Avvogardia* imala je široke ovlasti na području prava, a opstala je do zadnjih dana mletačke države, poznata između ostalog i po tome što je isprave izdavala na korektnom latinskom jeziku. Usp. Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia, 1856., str. 52.

¹⁶ Tu godinu navodi i Vjekoslav Klaić i kaže: "...godine 1788. kupiše Perojci postojeću, već u svom selu, nu porušenu katoličku kapelu Sv. Jeronima za 150 libara, pa preinačivši ju po obliku iztočne crkve učiniše ju svojom župnom crkvom (Sv. Spiridiona)". Može se dakle po tomu zaključiti kako je sakralni prostor kupljen od ranijeg vlasnika, tj. katoličke župe u Peroju. Međutim, postavlja se onda

još jedna druga godina uz koju se spominje izgradnja iste crkve. Radi se o 1834. Podatak je zabilježen na samom pročelju, a najvjerojatnije govori o konačnoj adaptaciji, ne samo unutrašnjeg nego i vanjskog prostora. Pročelje je uređeno po klasicističkom uzoru. Tom je prilikom crkvena općina iznad glavnog ulaza u crkvu dala uzidati kamenu ploču na kojoj je ćiriličnim i latiničnim pismom na starocrkvenoruskom i talijanskom zapisano da je crkva izgrađena 1834. godine.¹⁷

Ipak, bez obzira na te nejasnoće oko godine osnivanja župe ili adaptacije crkve, treba se zapitati što se to stvarno dogodilo u Peroju.

Kao prvo, potrebno je uzeti u obzir činjenicu da se sve to događa u zadnjem desetljeću postojanja Mletačke Republike. Međutim, bez obzira na to u kakvom se stvarnom stanju i poteškoćama ona nalazi, ne vjerujemo da bi njena vlast u Veneciji, senat, dužd ili neko drugo tijelo, bila odobrila osnivanje pravoslavne parohije koja bi bila podvrgnuta crkvenoj jurisdikciji čije bi se sjedište nalazilo izvan Republike. Drugo, nije isključena ni pretpostavka kako je neposredan poticaj u Peroj došao iz habsburškog dijela, ponajprije iz Rijeke i Trsta. Na tom se prostoru u isto vrijeme odvija vrlo živa aktivnost pravoslavnih zajednica.¹⁸ Ako je inicijativa i došla s te strane, ona nije mogla u tom času s formalno-pravne strane biti legalna. Može se dakle pretpostaviti, s obzirom na to da izvornih dokumenata nema, barem za sada dok se ne pronađu, da je utemeljena ili kao grkokatolička župa odvajanjem od puljske Župe sv. Nikole ili pak kao pravoslavna s prikrivenim jurisdikcijskim ovlastima Srpske pravoslavne crkve. Ne može se isključiti nijedna pretpostavka. Godine 1785. umire posljednji pravoslavni župnik Sv. Nikole u Puli Grk Zuanne Mosconas. Po svoj prilici, bio je to posljednji etnički Grk iz skupine doseljene iz Cipra 1578. U dubokim godinama, bolestan i nemoćan, prepustio je Župu svojim kapelanima, od kojih je jedan bio Samujlo Ljubotina, potomak svećeničke obitelji. On je godinu ranije 1784. faktički odcijepio Peroj od Pule i inicirao samostalan rad pravoslavne zajednice u tom naselju. Da je tomu tako, svjedoči i činjenica da u gradu više i nije bilo pravo-

pitanje: zašto je bila potrebna apelacija vodnjanskog kanonika Manzina ako je sve bilo po zakonu izvedeno? Nadalje, Klaić veli kako se radi samo o kapelici. Teško je bilo što kazati o njenoj površini, ali po svojim sadašnjim gabaritima ona neodoljivo sličići crkvi sv. Ivana Evanđelista na groblju u susjednoj Fažani, a ona nije tek kapelica u koju jedva stane dvadeset ljudi. Duga je 25 metara i široka 8, 18. Usp. Vjekoslav Klaić, *Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati*, Zagreb, 1883., str. 61.

¹⁷ "...La pieta e la religione questo tempio di S. Spiridione fece erigere l' anno 1834."

¹⁸ O pitanjima pravoslavaca u Rijeci usporedi priloge dr. Drage Roksandića, Nenada Labusa, dr. Ljubinke Toševe-Karpowicz, dr. Radmile Matejčić. U: *Artefakti, Prilozi za povijest Srba u Hrvatskoj*, br. 4-5, Rijeka, 2002.

O pitanjima pravoslavaca u Trstu usp.: Giorgio Milosевич i Marisa Bianco Fiorin, *I Serbi a Trieste, storia, religione, arte*, Udine, 1978.

slavnog stanovništva, iako je Župa i dalje nastavila živjeti, ali sada sa svećenicima koji su dolazili iz Dalmacije, posebno iz samostana sv. Mihovila Arhandela na Krki kod Šibenika. Sudbina te bogomolje zapečaćena je procjenom austrijskih vlasti u Trstu od 1838. godine kako ona više nije u izvornoj funkciji.¹⁹ Međutim, ono što izaziva nedoumicu oko nove Župe sv. Spiridona jest činjenica da se u matičnoj knjizi krštenih (istovremeno i krizmanih) i matičnoj knjizi umrlih koje se počinju voditi 1784. novoutemeljena župa nigdje ne navodi kao *parrocchia* već kao *chiesa*. Sukladno postojećim crkvenim i civilnim normama vezanim uz ovu problematiku, pravo i obveza pisanja župnih matice pripada isključivo župnicima, odnosno župama. Nikako crkvama, a kapelanijama u vrlo, vrlo rijetkim primjerima. Stoga, ako je crkva, tj. perojska *chiesa* sv. Spiridona imala status kapelanije, onda bi se u tom slučaju perojske matice trebale voditi u Puli kao sastavni dio Župe sv. Nikole, a ne zasebno.

S druge pak strane, tu crkvu i njene vjernike duhovno opslužuju kapelani iz iste crkve u Puli koji na službu dolaze iz okolice Zadra, manastira Krka te bokotorskog prostora. Iz svega bi trebalo ipak zaključiti kako se radi o grkokatoličkoj župi gdje službu obavljaju građani Republike Sv. Marka.²⁰ Bilo kako bilo, perojska

¹⁹ Odlukom pokrajinskih vlasti u Trstu od 12. veljače 1838. crkva sv. Nikole u Puli stavljena je na prodaju. Njena je vrijednost procijenjena na oko 350 fiorina.

²⁰ Puljski bilježnik Vareton Tizian, koji je u više navrata koncem XVIII. i početkom XIX. stoljeća sastavljao isprave vezane uz rad i aktivnosti pravoslavnih župa u Puli i Peroju, vrlo često zapisuje i navodi pravoslavnu Župu sv. Nikole u Puli kao "crkvu maticu, ... chiesa Matrice di S(an) Nicolò dei Greci". U skladu s tim nije često ni potpuno jasna njegova formulacija kada pripadnike grčkoistočne vjeroispovijesti u Puljštini zapisuje kao one koji pripadaju grčkoj naciji, tj. narodu, iako je religiozna identifikacija najčešće poistovjećena s onom etničkom. Ipak je to vrijeme u kojemu se zbivaju dramatične promjene na europskom kontinentu i kada su integracijski procesi zahvatili sve razine, pa tako i crnogorski etnikum. Kao primjer navodimo vrlo zanimljivu situaciju. Naime, 27. kolovoza 1801. godine, dozvolom političkih vlasti u Puli bila je sazvana opća skupština sela Peroj. Održala se u Puli (a ne Peroju) u "...questa chiesa Matrice di S(an) Nicolò dei Greci", sukladno "...consuete e solite formalita". Skupštini je nazočilo svih 15 ... *capi di casa...*, uključujući aktualnog merigu Zvanu Drakovića, koji je izložio razlog okupljanja. Dakle, zaključujemo da je 15 predstavnika perojskih obitelji došlo u pravoslavnu crkvu sv. Nikole u Pulu. Razlog je bio zaista važan jer bi se u protivnom ista skupština mogla održati i u Peroju. Ovaj je put razlog bio izbor novog župnika u Puli, ali i Peroju. Naime, prije kratkog je vremena ... *il Reverendo Giuseppe Knesevich, Archimandrita e passato agli eterni riposi*. Perojci su dakle stekli ili dobili pravo ili su si ga sami priskrbili da imenuju župnika u Puli. A što je s ostalim pravoslavnim vjernicima u Puljštini? Bilo kako bilo, Josip Knežević (došao iz manastira sv. Mihovila arkanđela na Krki) ... *fu' parrocho e capalellano vitalizio di questa chiesa di S(an) Nicolò dei Greci e dalla nation Greca della Villa di Peroi*. Možemo dakle zaključiti kako je bilježnik Vareton samoinicijativno ili pak uz prešutnu suglasnost aktualnog merige Zvane Drakovića izbjegao novu formulaciju za te pripadnike *di ritto Greco*, koja će se pojaviti u župnim matičnim knjigama, a već je nekoliko godina u optjecaju kod pravoslavnih zajednica u Trstu i Rijeci. Perojci tom prilikom odlučuju o novom župniku i kapelanu koji bi mogao pokriti te duhovne potrebe. Naravno da dileme nije bilo. Takvu osobu nije bilo potrebno daleko tražiti. Tu je u susjedstvu u Peroju, već godinama u službi u jednoj i drugoj crkvi. Izbor je bio jednoglasan, ali ne *in perpetuum*, već na rok od tri godine.

chiesa u prvim godinama svojega djelovanja ima nedefiniran pravni status, tim više što je na neobjašnjiv način, kao što je ranije navedeno, zauzela i katoličku crkvu sv. Jeronima.

MATIČNA KNJIGA KRŠTENIH 1784. – 1816.²¹

Analiza izvora

Matična knjiga krštenih pravoslavne crkve Peroj započinje se voditi prvim upisom u petak, 8. ožujka 1784.²² Uobičajenog je formata za takve knjige, koje se inače vode i u drugim katoličkim župama u Biskupiji. Tinta je tamnosmeđe boje, relativno čitljiva, osim na nekim stranicama gdje je vlaga tijekom vremena, pod utjecajem kemijskih procesa izazvanih sastavom crnila, pregrizla papir i jednostavno izjela slova. Pisana je kurzivnom humanistikom na mletačkom supstandardu talijanskog jezika. Steče se dojam kako su moljci slijedili put pisala i u njima našli životni mikro prostor, jer su i tragovi njihovih zubiju vidljivi na papiru. No, bez obzira na ta oštećenja, ove se lakune vrlo lako sadržajno mogu rekonstruirati usporedbom s drugim upisima. Nema nikakve sumnje da je ova matična knjiga prvorazredan povijesni izvor za proučavanje socijalne i crkvene prošlosti crnogorske pravoslavne zajednice u Peroju na koncu XVIII. stoljeća.

Forma upisa

Upisi započinju rednim brojem 1 i završavaju rednim brojem 205. Prvi je već gore spomenuti datum 8. ožujka 1784., a zadnji 9. rujna 1816. Prema rukopisu i načinu upisivanja može se zaključiti kako su tijekom 32 godine upise u matičnu knjigu vršili svećenici koji su službu obavljali u Puli i Peroju. Neki su imali smiren i krasan rukopis, dok se za neke može kazati kako su jedva svladali vještinu pisanja. Nadalje, nisu svi svećenici uvijek i na vrijeme ispunjavali obvezu. Ostavljali bi to za kasnije, pa je to potom zahtijevalo nove korekcije, što nije bilo lako. Tako knjiga gubi kontinuitet, ponajprije u kronološkom slijedu, a i podaci u njoj nisu uvijek dosljedni.

Svećenik D(on) Samuele Lubotina ... *nativo di Peroi, religioso di buoni e ottimi costumi fu balotatto in figura di Parroccho e capellano di q(uesta) chiesa di S(an) Nicolò dei Greci e della nazione Greca della Villa di Peroi, col dovere di abitar in questa città alla Direzione di questa Chiesa Matrice*. Usp. Tizian Varetton, Notarska knjiga, sv. 375-500, str. 497., fond Pulski notari DAPA.

²¹ Il Libro ove si registra i Battesimi Anno 1784. Knjiga u obliku manjeg svežnja, ima svega 17 listova formata 39 x 26. Zbirka matičnih knjiga DAP, sign. 590. (u daljnjem tekstu Matica).

²² Ovdje pojam *Chiesa* rabimo uvjetno, onako kako su ga bilježili autori ove matične knjige, koji su najvjerojatnije izbjegavali pojam *Parrocchia*, a još više pojam *capellania*.

Uglavnom se u odgovarajuće rubrike upisuje kako je dijete primilo sakrament krštenja, a vrlo rijetko da je istovremeno primilo i sakrament sv. potvrde. Naime, u pravoslavnim se crkvama, za razliku od katoličkih, oba dodjeljuju istovremeno²³. Nadalje, u nekim rubrikama nedostaje ime nekog od roditelja, pa bi se moglo pretpostaviti kako se radi o krštenju izvanbračnog djeteta. Međutim, nikakvih opaski u knjizi o takvim primjerima nismo našli. Isto bi se moglo kazati i za podatke koji se odnose na kumove. Dok se za jedne iznose svi podaci o njihovim imenima i prezimenima, mjestima iz kojih dolaze često ime kuma i mjesto iz kojega on dolazi itd., za neke tih podataka nema. Tako je svećenik Samujlo Ljubotina, koji je na službi u crkvi sv. Nikole u Puli i u Peroju, pomiješao mjesto krštenja zaboravivši navesti čak i datum. Kako se to dogodilo već u trećem upisu, pretpostavljamo da se krštenje obavilo negdje u svibnju, ali u Puli, dok je upis trebalo izvršiti u perojsku maticu iz nekog nama nepoznatog razloga.²⁴ Uz ime toga svećenika vezano je još nekoliko propusta. Već u prvom upisu netočno zapisuje kako se crkva sv. Nikole nalazi u Peroju, a ne u Puli. Istu pogrešku radi i u drugom.²⁵

Matica, osim tih opaski, sadrži zapravo one najvažnije podatke, a odnose se na datum i mjesto krštenja, svećenika koji je sakrament udijelio, ime krštenika i njegovih roditelja te kumova. Bez obzira na gornje opaske o propustima donosimo prvi upis. Sreću da bude prva krštena u crkvi sv. Spiridona u Peroju imala je mala Jovana, stara tek tri dana. "Dne, 8. ožujka, petak, godina 1784. Sv. Nikola u Peroju (!) krstio sam ja Don Samujlo Lubotina, po nadimku Jova, kapelan grčke crkve Sv. Nikole u Peroju (!) jednu kćer rođenu u zakonitu braku gospodina Zvane Lubotina, po nadimku Jova i njegove žene Marije.²⁶ Kumovao je gospodin Krsto Baldić koji je dijete držao iznad svetog izvora davši joj ime Jovana."²⁷

²³ Jedan od rijetkih primjera takvog upisa jest onaj što ga je zabilježio svećenik Dimitrije Vladislavljević 10. travnja 1788. Adi 10. Aprile 1788. Peroi, nella chiesa di S(an) Spiridone fu batezato (sic!) e con Santa Cresima Cresimato da me Sacerdote D(on) Demetrio Vladislavglievich un bambino maschio, figlio leggitimo di Steffano e di sua consorte Anggelia Radule e fu posto il suo nome Giovani (sic!), e fu compadre al sacro fonte Giacomo Cimnich di Peroi. Matica, upis 25.

²⁴ Tog svibnja biva krštena Ana, kći kapetana Vuccassinovicha i njegove žene Marije, koja je inače bila kći nekog kapetana Milossevicha. Matica, upis 3.

²⁵ "...io D(on) Samuele Lubotina d(et)to Giova, capellano della chiesa di S(an) Nicolo de' Greci in Peroi," Matica, upis 1. i 2.

²⁶ Crkva sv. Nikole nije u Peroju nego u Puli.

²⁷ "...Adi 8. Marzo giorno di Venerdì l' Anno 1784. S(an) N(icolo) di Peroi. Ho battezzato io D(on) Samuele Lubotina d(et)to Giova, Cappellano della Chiesa di S(an) Nicolo d' Greci in Peroi una figlia nata di leggitimo matrimonio del S(ignor) Zuanne Lubotina d(et)to Giova con la SIG(no)ra Maria sua consorte, era per padrino il Sig(no)r Christoforo Baldich, il qual la tene alla sacra Fonte, e la nomino' Giovanna, era di giorni tre." Matica, upis 1. Po svoj je prilici pop Samujlo krstio dijete svoga brata.

Najveći broj djece rodio se i krstio 1791. (19), 1794. (17), 1788. i 1798. (15). Najmanji broj rođenih zabilježen 1815. (2), kao i prethodnih 1811. i 1814. (3).²⁸ Očito je da ratna vremena nisu pogodovala natalitetu, no ovdje se najvjerojatnije radi o većem broju krštenih, ali neupisanih u matičnu knjigu.

Imena i prezimena

Prezimana koja se pojavljuju u ovoj matici pripadaju dvjema skupinama. U prvu skupinu spadaju ona koja se odnose na domicilno stanovništvo nastanjeno u samom mjestu koje pripada prvoj jezgri doseljenika iz Crne Gore, od 5, odnosno 15 obitelji iz 1657. To su Ljubotine, Brajčići, Drakovići, Vučete, Brčele, Iskra, Markovići, Radulovići itd. Dakle, to je ona skupina pravoslavnih vjernika koja je obuhvaćena duhovnom i crkvenom skrbi pravoslavnih župa sv. Nikole u Puli i sv. Spiridona u Peroju.

Najviše se puta u ovoj matici spominje prezime Ljubotina. To je i razumljivo, ne samo zbog ugledne obitelji, već i same činjenice da je jedan član te obitelji bio puljski i perojski duhovnik, pa je, sukladno tomu, i po dužnostima koje je obavljao morao biti najviše puta upisan kao Ljubotina.²⁹

Drugoj skupini prezimena pripadaju ona koja se odnose na kumstva, odnosno kumove koje Perojci odabiru na krštenju svoje djece. S obzirom na njihovu brojnost možemo zaključiti kako gotovo dvije trećine njih dolaze izvan mjesta i oni su najčešće pripadnici latinskog obreda i uglednici u svojim sredinama. Upravo odabir kumova najbolje ilustrira otvorenost Perojaca prema drugim sredinama i ljudima. Tako već u drugom upisu od 29. travnja 1784. djetetu Jelenu Draković kumuje Josip Mamić iz sela Dekani kod Kopra³⁰.

Kumovi katolici

Počevši od te godine dalje, izredao se velik broj kumova u Peroju. Zbog toga smo napravili njihov odabir kao ilustraciju navodeći neka imena i prezimena te mjesta iz kojih dolaze: Caporal Spiridone dal Luogo Citinara (ili Litinara), Antonio Gonan

²⁸ Usp. Jakov Jelinčić, *Matične knjige Peroja u Historijskom arhivu u Pazinu. Prilozi o zavičaju*, knjiga 6., Pula, 1990. str. 143-164. (dalje Jelinčić).

²⁹ Ova je obitelj bila u prvoj jezgri doseljenja i tijekom vremena nametnula se u Peroju, tako da su u više navrata davali seoskog merigu. Kako su bile barem dvije familije istog prezimena, jedni su imali nadimak Giova, odnosno Jova, a drugi Poppò. Zanimljivo je da je svećenik Samujlo Ljubotina imao nadimak Jova, a ovi drugi Poppò. Nema dvojbe da je ovaj drugi došao od pojma pop, ali je nejasno zašto su uzeli romanizirani oblik. U ovoj se matici više puta i jedni i drugi upisuju samo nadimcima.

³⁰ Matica, upis 2.

iz Galižane, presvijetli Benetto Costa iz Lisabona³¹, gosp. Kapetan Dimitrije Komne-
lović iz Herceg Novog³², arhimandrit Josip Knežević iz manastira Krka u Dalmaci-
ji³³, Dimitrije Vladislavljević iz Zadra³⁴, Francesco Bergamasco, Jure Ličanin, Jakov
Arsetić iz Lipe, kapetan Aleksandar Giancovich iz Herceg Novog, Mate Listić iz
Karbuna, Martin Žažić, Jelena Gobo, Domeniko Bombarda³⁵, Giacomo da Cargna,
Martin Božac³⁶, Martin Škopljanac, Zaharija Massari, Bastian Bendurić, Zvane Ceti-
na, Silvestar Vrticapa³⁷, Martin Zonca iz Vodnjana, Anton Lupoglavac, Jure Kranjac
iz Lipe³⁸, Antonio Brumiro, liječnik iz Fažane, Toma Glibatović iz Risna,³⁹ Patron
Domenico Benussi po nadimku Almenco iz Rovinja, presvijetli gospodin Carlo Kra-
usz iz postrojbe kneza Antonija Esterhaszija⁴⁰, Zvane Vojnović iz Dalmacije, Teo-
tochi Moscanas iz Peroja⁴¹, gospodin Cipriano Silli', kapetan i adutant svoga brata
francuskog generala,⁴² Petar Škatar iz Pule, presvijetli gospodin kapetan Bogašić iz
Svetog Lovreća⁴³, Petar Carlavaris iz Kranjske, Jakov Manzoni iz Labina, Jeronim
dalla Zonca iz Vodnjana, Nikola Lupar iz Barbana, Anton Fabro po nadimku Svi-

³¹ "...era per padrino alla sacra Fonte Ilmo Sigr. Benetto Costa della citta di Lisbona". Matica, upis. 9. Ovaj je uglednik bio vlasnik Brijunskog otočja, a upravitelj imanja bio je Anton Ljubotina, koji je tom prilikom krstio kćer Mariju.

³² Matica, upis 10.

³³ "...era per padrino il molto Re(vere)ndo Giuseppe Chnesevich (!) dal convento di S(an) Arcangelo in Karca". Matica, upis 11. Očito je da je ovaj kaluđer došao u izvid na ovo područje. Naime, kumovao je 3. ožujka 1786., a pet mjeseci kasnije, 9. kolovoza iste godine, nalazimo ga kao kapelana u crkvi sv. Nikole u Puli, gdje krsti dijete Anastaziju Vučetta, kojoj kumuje Samujlo Ljubotina, kapelan. Knežević vrlo brzo preuzima župničku funkciju nakon što je umro zadnji grčki svećenik Zuane Mosconas 29. studenoga 1785. u dobi od 54 godine.

³⁴ Dimitrije Vladislavljević je pravoslavni svećenik iz Zadra. On je 10. travnja 1788. u Peroju krstio i "...e con santa Cresima cresimato un bambino..." Matica, upis 25.

³⁵ Matica, upis 57. Ovdje nedostaje mjesto iz kojega dolazi kum.

³⁶ "...della contrada di Zimin (ne Gimino)". Matica, upis 73.

³⁷ "...era per padrino Silvestro Verticapa". Matica, upis 88. Tom Vrticapi je zapravo pravo prezime Raičević, a bio je oženjen katolkinjom Pierinom, pa je najvjerojatnije zbog toga dobio nadimak Vrtikapa. Kći Marija krštena mu je u Peroju 12. listopada 1796.

³⁸ "...Zorzi Cranzo da Lippa". Matica, upis 115.

³⁹ Toma Glibatović je svećenik koji je u Peroj došao iz Risna i tu započeo kapelansku službu.

⁴⁰ "...Carlo Krausz del reggimento del Prencipe Antonio Esterhaszi". Matica, upis 133.

⁴¹ "...Teotochi Moscanas di questa Villa". Ovo je dakle stanovnik Peroja koji se do sada nigdje ne pojavljuje. Naravno, ako je mjesto življenja točno. Najvjerojatnije je to ipak zabuna. Čovjek je iz Pule. Matica, upis 177.

⁴² "...Signor Cipriano Silli' Capitanio ed ajutante del general suo fratello dalla Franzia". Naime, 18. veljače 1806. krstili su svoje dijete Zuane i Nadalina Giova. Svojem su djetetu nadjenuli ime Stefano Cipriano, očito po kumu. Matica, upis 191.

⁴³ "...Il Nobil Signor Capitan Bogassich da San Lorenzo di Pasinatico". Matica, upis 212.

nja⁴⁴, presvijetli gospodin grof Jeronim Muazzo Cinei iz Pule, kapetan gospodin Filip Sušić iz Boke kotorske, sada nastanjen u Trstu⁴⁵, Daniel Nichiforovich rođen u Kijevu u Rusiji (sic!)⁴⁶, Ivan Baldini iz Trsta⁴⁷.

Iako u ovom popisu nisu navedeni svi kumovi, iz gore navedenoga može se zaključiti kako se radi uistinu o respektabilnom sastavu. Ima među njima visokih vojnih dužnosnika, običnih vojnika, grofova, bilježnika, odvjetnika, poduzetnika, veleposjednika, brodovlasnika, pomorskih kapetana, ali i običnih ljudi. Ima ih iz svih krajeva i mnogih mjesta. Također, ne manje važno jest da se na temelju prezimena lako može zaključiti kako je selekcija kumova podjednako oslonjena na sve narodnosne skupine. Nalazimo tu etničkih Hrvata, Crnogoraca, Talijana, Rusa, Grka itd. Ima tu kumova koji se pronalaze u neposrednom susjedstvu, u Vodnjanu, Fažani, Rovinju te diljem istarskog poluotoka, ali i u Dalmaciji, iz koje i dolazi određeni broj njih.⁴⁸ To, gledajući usko s crkvenog stajališta, bilo pravoslavnog ili katoličkog, naizgled djeluje strano. Naime, krštenjem započinje duhovni rast, u čemu, osim roditelja, svoje mjesto ima i kum. Postavlja se stoga logično pitanje kako je to kum, ako pripada drugoj crkvi, mogao utjecati na pravilan rast djeteta čije duhovno i religiozno okruženje i praksu ne poznaje dovoljno? Dakle, stječe se dojam kako je kumstvo na krštenju u perojskom slučaju, osim usko religioznog značenja, imalo posebnu vrijednost u javnom životu stanovnika. Kumstvo je bilo ona spona koja je omogućavala društvenu komunikaciju na svim razinama, kako privatnog, tako i javnog života, i do njega se jako držalo. Imati kuma, pogotovo ako se radilo o ugledniku, značilo je ujedno osigurati kršteniku, ali i obitelji, određeni oblik zaštite. Bilo bi zanimljivo istražiti matične knjige susjednih župa, npr. Fažane, Bala, Vodnjana, Rovinja, Pule itd., koliko je bilo obrnutih primjera, tj. koliko je pravoslavaca iz tog mjesta kumovalo na katoličkim krštenjima. Sigurni smo da je takvih primjera vrlo malo, iz jednostavnog razloga što se zajednica, usprkos kumstvima, nije htjela otvarati Katoličkoj crkvi. Proučavajući matične knjige u Vodnjanu i Fažani, nismo naišli ni na jedan takav primjer.

⁴⁴ "...Antonio Fabro detto Svigna d Dignano". Matica, upis 227.

⁴⁵ "...signor Cap(itan) Filippo Sussich delle Boche di Cataro, domiciliato a Trieste." Matica, upis 251.

⁴⁶ "...Daniel Nichiforovich nativo in Kievo della Russia." Matica, upis 258.

⁴⁷ "...Giovanni Baldini abitante da Trieste." Matica, upis 259.

⁴⁸ Kontakti između doseljenika i njihova matična zavičaja nikada se nisu prekidali, nasuprot tomu bili su vrlo intenzivni, posebice u pomorskoj trgovini u kojoj su sudjelovali i neki Perojci.

Zaključak

Kada je 1657. g. voljom mletačkih vlasti u Istru naseljena jedna ne baš velika skupina pravoslavaca, i to svega pet obitelji, iz ondašnje Crne Gore, nitko nije mogao predvidjeti konačni razvoj događanja. Prema svim relevantnim procjenama demografskih procesa, ona se u novom prostoru mogla održati najviše nekoliko desetljeća. Integracija i asimilacija su pojmovi koji su najčešće pratili sudbinu i znatno brojnijih skupina od ove. Međutim, crnogorska je opstala do današnjih dana prošavši kroz razne faze etničke identifikacije i samoodržanja. Usprkos velikom zanimanju znanstvenika te velikom broju objavljene literature na temu istarske montenegrizike, ipak se čini kako nije dan odgovor na neka ključna pitanja. Među njima izdvajamo vrlo bitno pitanje koje se odnosi na osnivanje pravoslavne Župe sv. Spiridona 1774. Kako se moglo dogoditi da je katolička crkva sv. Jeronima, tada u punoj liturgijskoj funkciji, odjednom, gotovo preko noći, postala pravoslavnim hramom i bogomoljom? Dokumentiranih podataka o tome nema, kako onih u arhivima Katoličke crkve u Istri, tako i civilnih vlasti. Postoje samo dvije mogućnosti: ili su dokumenti uništeni ili ih pak nije ni bilo, pa je ulazak u katoličku crkvu bio nasilan. Ako se tako dogodilo, bilo kakav naknadni pokušaj ispravljanja nepravde bio bi uzaludan. Uskoro su nastale velike globalne društveno-političke promjene u kojima je "slučaj Peroj" pitanje zanemarive važnosti. Župa je počela funkcionirati formalno kao i sve druge katoličke župe na tom području, iako je pripadala grčkoistočnom obredu.

Alojz Štoković

**The Establishment of the Greek-Orthodox Parish
of St. Spiridon in Peroj 1784
(A Tribute to the History of the Orthodoxy in Istria)**

Summary

In Istria today, there are two active Orthodox church communities. One of them is the community of St. Nicolas in Pula, and the other the community of St. Spiridon in Peroj. Both communities are subject to the spiritual and church power of the Serbian Orthodox church, i.e. the Serbian patriarch in Belgrade / in the Eparchy of Dalmatia. At the time of their establishment, they had both been under the jurisdiction of the titular archbishop of Philadelphia, who was actually the exarch of the patriarch of Constantinople seated in Venice. It needs mentioning that the title and the honour of the archbishop of Philadelphia were introduced in 1557, a year following the revival of the Patriarchate of Peć (1556). As of 1557, the Venetian prelate exercised authority over the entire Orthodox congregation in the territory of the Venetian Republic, which also includes the congregation in Istria. Greek migrants from Cyprus established the Orthodox parish of St. Nicolas in Pula in 1583, while Orthodox Montenegrins, who had migrated to the peninsular in September 1657, established the one in Peroj in 1784. Since the Orthodox archdiocese of Venice is united in organisation with the Holy See, the administrative parish functioning model is in essence similar to the catholic one. This also applies to registers, the matriculation of which started in 1784, the same year in which the parish of St. Spiridon in Peroj began its formal operation.

Keywords: *Istria; the Orthodoxy; church; Venice; Peroj; Pula.*